

УДК 347.151(477:430)

Кравченко Михайло Георгійович –

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
Інститут права,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-3909-4599>

Mykhailo H. Kravchenko –

candidate of juridical sciences, senior researcher, Institute of Law,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(60, Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-3909-4599>

Право людської гідності як фундамент прав людини, мірило визначення їх сутності та критерій допустимості обмежень прав і свобод людини

Стаття присвячена конкретизації змісту права людської гідності як фундаменту для інших прав людини, мірила визначення їхньої сутності та критерію допустимості обмежень прав і свобод людини. Для досягнення мети дослідження автором проаналізовано положення законодавства України та ФРН присвячені правовому регулюванню права людської гідності, а також дослідження вітчизняних та німецьких дослідників присвячені визначенню змісту та ознакам цього фундаментального права людини.

Ключові слова: права людини, людська гідність, система прав людини, законодавство, обмеження прав.

Статья посвящена конкретизации содержания права человеческого достоинства, как фундамента прав человека, средства определения их сущности и критерия допустимости их ограничений. Для достижения цели исследования автором проанализированы положения законодательства Украины и ФРГ посвященные правовому регулированию права человеческого достоинства, а также исследования отечественных и немецких исследователей посвящены определению содержания и признаков этого фундаментального права человека.

Ключевые слова: права человека, человеческое достоинство, система прав человека, законодательство, ограничения прав.

M.H. Kravchenko The Right to Human Dignity as the Foundation of Human Rights, the Measurement for the Definition of Their Essence and the Criterion of Admissibility of Restrictions on Human Rights and Freedoms

The article is devoted to the concretization of the content of the right to human dignity as a foundation for other human rights, measures the definition of their essence and the criterion of admissibility of restrictions on human rights and freedoms. To achieve the goal of the study, the author analyzes the provisions of Ukrainian and German legislation on the legal regulation of human rights, as well as studies of domestic and German researchers on the content and characteristics of this fundamental human right.

As a result of the study, the following conclusions were made:

The Constitution and national legislation of Ukraine do not develop the idea that the right to human dignity is a value that fills human existence with meaning, is the foundation for all other constitutional rights, a measure of their essence and a criterion for possible limitations of such rights.

A holistic, systematic approach to the right to human dignity is formed within the framework of the German fundamental doctrine of human rights. This is due to the fact that the current doctrine of this fundamental human right in Germany is the result of long-term evolution and scientific research of German legal scholars.

The status of the right to human dignity as the highest value is due to the following characteristics: it is an integral property of every person; excludes the possibility of transforming a person into an object, primarily in relations with the state; belongs to everyone regardless of age, gender, race, religion, political beliefs and

other characteristics; exists as in the conceived, however, not yet born man and continues to exist in man after his death; cannot be violated under any circumstances.

The right to human dignity is the foundation of all other constitutional rights. This characteristic of this fundamental right is due to the fact that everyone is a free individual, a spiritual and moral being who has the right to freely define and develop themselves. This reveals the connection between the right to human dignity and other human rights. After all, any human rights and freedoms specify the idea of human self-determination, the free development of his personality.

The right to human dignity is a criterion for the admissibility of possible restrictions on human rights. The essence of this criterion is manifested in the fact that any restriction of human rights cannot distort their meaning as a measure of freedom provided for human self-determination, the free development of his personality.

Keywords: human rights, human dignity, human rights system, legislation, restrictions on rights.

Постановка проблеми. Конституційний Суд України у своєму рішенні дав наступну характеристику праву людської гідності: «... людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав»[1]. Наведене тлумачення права людської гідності породжує природний інтерес до цього права людини. Адже, вітчизняна наука та практика тривалий час не надавала йому такого значення та не виокремлювала його з переліку інших прав людини, а тим паче не називала це право людини фундаментом для усіх інших конституційних прав.

Нажаль, ні Конституція України, ні національне законодавство України, ні вітчизняні наукові дослідження не можуть досконало пояснити чому право людської гідності очолює систему прав людини? Чому це право людини є недоторканим та не може бути обмеженим будь-яким чином? У чому полягає зміст цього права?

Отже, існує об'єктивна потреба наповнити реальним змістом характеристики цього права людини та пояснити чому воно наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав та є критерієм допустимості можливих обмежень прав і свобод людини. Власне це ми і спробуємо зробити у межах цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових розробок, які присвячені праву людської гідності дозволяє констатувати те, що це фундаментальне право було предметом окремих досліджень:

по-перше, фахівців у сфері конституційного права таких як: М. В. Савчина, О. В. Совгирі, Н. Г. Шукліної та ін. [3, 4 та ін.];

по-друге, представників науки цивільного права, а зокрема: О.І. Анісімова, Р.О. Стефанчука, О.А. Церковної [5, 6, 7 та ін.];

по-третє, вітчизняних дослідників системи прав людини та окремих її елементів, а зокрема: П.М. Рабіновича, М. І. Хавронюка та ін. [8, 9, 10 та ін.].

Важливе пізнавальне значення мали фундаментальні дослідження присвячені праву людської гідності німецьких вчених-юристів [11, 13, 14, 15 та ін.].

Метою статті є конкретизація змісту права людської гідності як фундаменту для інших прав людини, мірила визначення їхньої сутності та критерію допустимості обмежень прав і свобод людини.

Виклад основного матеріалу. Пошук відповідей на поставлені питання очевидно необхідно почати з Конституції України. Варто відзначити те, що Основний закон України згадує про право людської гідності у низці статей, а зокрема, у ст. ст. 3, 28, 68 та 105 [2]. Аналіз названих статей Конституції України може привести до низки висновків. Наприклад, що людська гідність є однією із найвищих соціальних цінностей в Україні. Кожен має право на повагу до його гідності [2]. Будь-хто немає права посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [2]. За посягання на честь і гідність Президента України винуваті особи притягаються до відповідальності на підставі закону [2]. Однак, ці положення не пояснюють тих характеристик права людської гідності, які визначені у згаданому нами рішенні Конституційного Суду України.

Отже, необхідний інший, альтернативний погляд на право людської гідності для того щоб побачити у ньому: «... конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав»[1]. Цей погляд дає нам Основний закон ФРН та фундаментальне вчення про права людини, яке було розроблене поколіннями німецьких, австрійських та швейцарських вчених-юристів.

Перше на чому хотілося б акцентувати увагу є те, що сама концепція Конституції України зводиться до усестороннього розвипку ідеї незалежної, демократичної, соціально-правової держави. Власне це проголошується у ст. 1 Основного закону України. У той же час, Основний закон ФРН – це конституція, яка ставить на перше, пріоритетне місце людську гідність та основні права людини. Власне, з права людської гідності, його усебічного захисту, непорушності цього права і починається Основний закон ФРН[1]. При цьому, це не лише суто формальне закріплення цього права у ст. 1 Основного закону ФРН, а як справедливо зазначає Т. Вайлер це закладає усю подальшу логіку Основного закону ФРН[11].

Конституційна цінність, яка наповнює сенсом людське буття. Такий погляд на людську гідність не можливий виходячи із положень Конституції України. Як ми зазначали Конституція України достатньо загально говорить про право людської гідності. У цілому, оцінюючи Основний закон України з позиції повноти регулювання права людської гідності ми можемо сказати, що Конституція України виконала своє завдання у частині конституційного закріплення права людської гідності. Цей момент, на наш погляд, є однозначно позитивним. Однак, Конституція України не виконала свого призначення у частині: визначення місця цього фундаментального права людини у системі прав людини; його усебічного захисту та неприпустимості втручання у його здійснення та будь-яких його обмежень. Це недоліки Основного закону України у частині конституційного регулювання права людської гідності.

Аналіз вітчизняних досліджень також формує достатньо загальне уявлення про те, що таке людська гідність та як вона має охоронятися. Так, П.М. Рабінович вважає: «гідність – це сукупність високих моральних, світоглядних, професійних якостей людини, які дають їй підстави для самоповаги, для усвідомлення своєї суспільної цінності»[8, с. 152]. Іншу позицію займають О. В. Совгіря та Н.Г. Шукліна, які вважають, що під гідністю людини у науці конституційного права розуміють сукупність особистих прав і свобод, реалізація яких дозволяє кожній людині стати, бути і залишатися особистістю[4, с. 140]. О. В. Гришук вважає, що у основі людської гідності лежить приватна автономія[12, с. 66, 67]. У вітчизняній юридичній літературі існують й інші підходи до розуміння права людської гідності. Однак, у цілому цілісного ґрунтового вчення про право людської гідності, наразі, в Україні немає.

Цілісний, системний підхід до права людської гідності сформований у межах німецького фундаментального вчення про права людини. Ця фундаментальність пов'язана із тим, що існує нині вчення про право людської гідності є результатом тривалої еволюції та наукових пошуків німецьких вчених-юристів. Важливо звернути увагу на те, що цілісне вчення про право людської гідності в Німеччині було сформоване, ще у працях Самуеля фон Пуффендорфа у 17 столітті. Вчений наступним чином пояснює людську гідність: «Людина має найвищу гідність, тому що у неї є душа, яка відрізняється світлом розуму, здатністю мати судження про речі і приймати вільно рішення ...»[13, с. 355]. Хотілося б акцентувати увагу на тому, що у ті часи на землях сучасної України не тільки не обговорювалася сама ідея людської гідності, а й не існувала сама можливість її появи. Адаже, у 17 столітті на землях України Російською імперією насаджувалося кріпацтво, яке зробило безправним найбільшу за кількістю верству українського населення – селянство.

Повертаючись до німецького вчення про право людської гідності маємо відзначити, що ідей С. фон Пуффендорфа, І. Канта[13, 14] та інших німецьких мислителів заклали ідейну основу права людської гідності, його розуміння сьогодні.

Окремо хотілося б відзначити вплив видатного німецького вченого Г. Дюріґа на

формування концепції права людської гідності. У своїй науковій статті *Der Grundrechtssatz von der Menschenwürde: Entwurf eines praktikablen Wertsystems der Grundrechte aus Art. 1 Abs. I in Verbindung mit Art. 19 Abs. II des Grundgesetzes* (Принцип людської гідності. Проект практичної системи цінностей основних прав на основі ч.1 ст.1 у поєднанні з ч.2 ст.19 Основного Закону)[15], яка вийшла у 1956 році, вчений закріпив глибокий концептуальний підхід до розуміння права людської гідності. Основні положення цього підходу зводяться до наступного:

- людська гідність є невід'ємною властивістю будь-якої людини. Дюріг зазначав: «нормативне твердження об'єктивного конституційного права про те, що людська гідність є недоторканою, містить ціннісне висловлювання в основі якого ... міститься твердження про факт дійсності»[15, с. 117]. Таким чином, Основний закон ФРН тільки нормативно підтвердив існування у кожного права людської гідності. Як далі зазначав вчений: «Кожна людина є людиною в силу свого духу, і це відрізняє її від безособової природи і дозволяє їй на свій власний розсуд усвідомлювати саму себе, самовизначатись і формувати себе та навколишнє середовище»[16, с. 72];

- людська гідність виключає можливість перетворення людини на об'єкт[9, с. 74]. Так, Г. Дюріг наголошував: «... людська гідність перебуває під загрозою, якщо людину перетворюють на об'єкт, принижують її статус до простого засобу, до розмінної величини. Йдеться про деградацію, приниження людини до рівня речі, яка повністю і загалом може бути «охоплена» (статистикою, відомчими звітами), «установлена» (тими чи іншими державними органами), «зареєстрована»...»[16, с. 74]. На наш погляд, це надзвичайно важливий момент, адже кожна людина є унікальною особистістю, що і робить її суб'єктом права. Так часто буває, що у відносинах, у першу чергу, з державою людина перетворюється на безособовий об'єкт, одиницю у статистичних даних. Ми часто чуємо загальні категорії, які об'єднують мільйони людей, тобто мільйони унікальних особистостей. Наприклад, такі категорії як: «виборці»; «інваліди»; «пенсіонери»; «військовослужбовці»; «іноземці» та ін. У такому випадку людина втрачає свій статус унікальної особистості та перетворюється

на об'єкт, долю, якого вирішують надсуб'єкт, яким є держава. Звичайно, такий підхід до людської гідності у демократичній державі неприпустимий. Демократична держава взаємодії з кожною людиною як з унікальною, вільною особистістю, як з суб'єктом, а не об'єктом права;

- людська гідність належить кожному незалежно від віку, статі, раси, віросповідання, політичних переконань та інших ознак. Вона є невід'ємним, невідчужуваним природним правом кожної людини. Людську гідність людина не може втратити, наприклад, через вчинення злочину або аморального вчинку[9, с. 75];

- право людської гідності є у зачатой проте, ще не народженої дитини. Цим правом володіє людина після смерті. Так, Г. Дюріг зазначав: «той, хто був зачатий людьми і хто був людиною, той бере участь у творенні гідності «людини»[16, с. 82].

Право людської гідності є фундаментом для усіх інших конституційних прав. Ця характеристика надана цьому фундаментальному праву людини Конституційним Судом України також потребує пояснення. Варто відзначити, що Конституція України у жодній своїй статті не ставить питання про те, що право людської гідності очолює ієрархічну піраміду прав людини. Виникає запитання чи дійсно це право людини є фундаментом для усіх інших конституційних прав? Чи може Конституційний Суд України помилився? Відповідаючи на це запитання маємо відзначити те, що пояснити чому право людської гідності є фундаментом інших прав із аналізу Конституції України та національного законодавства України неможливо. Важливо усвідомити, що Основний закон України не вибудував цілісну систему прав людини. Інакше кажучи, у Конституції України ми маємо права і свободи людини, які закріплені конституційно. Однак, останні не утворюють логічну, цілісну систему, яка має місце, наприклад, у Основному законі Німеччини. Причиною цього є те, що право людської гідності в Україні не займає того місця, яке б воно мало займати у системі прав людини.

Для того щоб зрозуміти чому право людської гідності є фундаментом прав людини необхідно звернутися до Основного закону ФРН

та фундаментального німецького вчення про права людини. Так, Конституція ФРН починається з того, що людська гідність є недоторканою[17]. Таким чином, право людської гідності конституційно ставиться на перше місце.

Наступна важлива ідея, яка закріплена на рівні німецької правової доктрини полягає у тому, що людська гідність є причиною, яка обґрунтовує права людини[18, s. 51]. Філософською основою такого зв'язку людської гідності та прав людини є вчення І. Канта згідно із, яким людина як вільна особистість вирізняється із світу матеріальних речей. Інакше кажучи, людина як носій людської гідності ніколи не може бути ототожнена з такими об'єктами прав як: стіл, стілець, шафа, будинок, земельна ділянка тощо. Цінність людини як унікальної особистості зберігається у будь-яких відносинах, у тому числі, й у відносинах з державою.

Людина є носієм людської гідності бо вона є духовно-моральною істотою, яка має розум та усвідомлює себе як індивідуальну особистість. Право людської гідності є основою для самовизначення людини та розвитку її особистості. Як зазначається у BVerfGE 45, 187–Lebenslange Freiheitsstrafe (рішенні Федерального Конституційного Суду Німеччини у справі про довічне ув'язнення): «...ідея людини як духовно-моральною істоти, що має право вільно визначати і розвивати себе»[19]. Коментуючи цю позицію Федерального Конституційного Суду Німеччини Б. Людвіг зазначає: «...у нас є права людини, тому що у нас є гідність. Ми можемо мати гідність, тому що ми призначені для автономного способу життя» [18, s. 51]. Отже, право людської гідності розглядає кожну людину як вільну особистість, духовно-моральну істоту, яка має право вільно визначати і розвивати себе. У цьому і виявляється зв'язок права людської гідності та інших прав людини. Адже, інші права і свободи людини конкретизують ідею самовизначення людини, вільного розвитку її особистості. Наприклад, право на особисту недоторканість, право на свободу слова, право на свободу друку; право на свободу пересування; право на вільний вибір місця проживання, право на культурний розвиток та ін. У такому сенсі право людської

гідності є фундаментом інших прав людини, мірилом визначення їх сутності.

Право людської гідності як критерій допустимості можливих обмежень прав людини. Аналіз вітчизняної наукової літератури свідчить про жвавий інтерес до питання про обмеження прав людини[20, 21, 22 та ін.]. Якщо певним чином узагальнити критерії для обмеження прав людини, тими будуть: захист індивідуальних прав та свобод людини і громадянина та захист публічних та індивідуальних інтересів [23, с. 147]. При цьому, нічого не говориться про значення права людської гідності як критерію для визначення можливості обмеження прав людини.

Грунтовнішим, на наш погляд, є підхід до обмеження прав людини, який ми можемо знайти у німецькій фаховій літературі. Так, критеріями при обмеженні прав людини німецькі спеціалісти визначають: 1) положення законодавства; 2) захист публічного та/або приватного інтересу; 3) захист більшої цінності ніж та, яка обмежується; 4) обмеження прав людини не може спотворювати його зміст[24, s. 41]. Хоча ці критерії не місять безпосередньо посилання на право людської гідності, однак це не означає того, що воно приховано не присутнє у них. Так, наприклад, вимога, що обмеження прав людини немає спотворювати їхній зміст, очевидно, відсилає нас до сутності прав людини як міри свободи, яка надається для її самовизначення, вільного розвитку людської особистості. Якщо обмеження прав людини призводить до нівелювання цієї ідеї, приниження людської гідності, то система прав людини втрачає свій сенс.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Конституція та національне законодавство України не розвивають ідею про те, що право людської гідності – це цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав.

2. Цілісний, системний підхід до права людської гідності сформований у межах німецького фундаментального вчення про права людини. Це обумовлене тим, що існуюче нині у Німеччині вчення про це фундаментальне право

людини є результатом тривалої еволюції та наукових пошуків німецьких вчених-юристів.

3. Статус права людської гідності як найвищої цінності обумовлений наступними її характеристиками: вона є невід'ємною властивістю будь-якої людини; виключає можливість перетворення людини на об'єкт, насамперед у відносинах з державою; належить кожному незалежно від віку, статі, раси, віросповідання, політичних переконань та інших ознак; існує як у зачатій проте, ще не народженої людини і продовжує існувати у людини після її смерті; не може бути порушеною за будь-яких умов.

4. Право людської гідності є фундаментом для усіх інших конституційних прав. Така характеристика цього

фундаментального права пов'язана із тим, що кожна людина є вільною особистістю, духовно-моральною істотою, яка має право вільно визначати і розвивати себе. У цьому виявляється зв'язок права людської гідності та інших прав людини. Адже, будь-які права і свободи людини конкретизують ідею самовизначення людини, вільного розвитку її особистості.

5. Право людської гідності є критерієм допустимості можливих обмежень прав людини. Сутність цього критерію виявляється у тому, що будь-яке обмеження прав людини не може спотворювати їхній зміст як міри свободи, яка надається для самовизначення людини, вільного розвитку її особистості.

Список використаних джерел:

1. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу І Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti> (дата звернення: 20.07.2020).
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Савчин М.В. Порівняльно-конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
4. Совгіря О.В., Шукліна Н.Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 556 с.
5. Анісімов О.І. Гідність і честь: їх сутність як найвищих соціальних цінностей. *Південноукраїнський правничий часопис*. 3-2014. С.55-58.
6. Церковна О.А. Гідність і честь у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2003. 197 с.
7. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. 12.00.03. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2007. 41 с.
8. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
9. Кравченко М. Г. Публічно-правовий вимір права людської гідності в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 73. С.55–69. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/kravchenko_73.pdf (дата звернення: 20.07.2020).
10. Кравченко М.Г., Косілова О.І. Право людської гідності крізь призму рішень Конституційного Суду України та Федерального Конституційного Суду Німеччини. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. №75. С. 50-56. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2020/04/kravchenko_kosilova_75.pdf (дата звернення: 20.07.2020).
11. Weiler T. Freiheitsrechte - Menschenwürde (Art. 1 Abs. 1 GG). URL: <https://www.juracademy.de/grundrechte/menschenwuerde.html> (дата звернення: 20.07.2020).
12. Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. Л: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. 428с.
13. Wesel U. Geschichte des Rechts. Von den Frühformen bis zur Gegenwart. C. H. Beck. München, 2001. 626 s.

14. Kant I. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. URL: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa04/385.html> (дата звернення: 20.07.2020).
15. Dürig G. Der Grundrechtssatz von der Menschenwürde: Entwurf eines praktikablen Wertsystems der Grundrechte aus Art. 1 Abs. I in Verbindung mit Art. 19 Abs. II des Grundgesetzes. Archiv des öffentlichen Rechts. Vol. 81 (N.F. 42), No. 2 (1956). S. 117-157.
16. Гідність людини. Що ми розуміємо під «гідністю», «людиною» та «людською гідністю»? Матеріали міжнародного науково-практичного семінару «Людська гідність у праві Німеччини, Польщі та України». Київ, 2016. 212 с.
17. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (дата звернення: 20.07.2020).
18. Ladwig B. Menschenwürde als Grund der Menschenrechte? ZPTTh Jg. 1. Heft 1/2010. S. 51–69.
19. BVerfGE 45, 187 – Lebenslange Freiheitsstrafe. URL: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv045187.html> (дата звернення: 20.07.2020).
20. Кузьменко П. Поняття, основні риси та класифікація обмежень особистих конституційних прав і свобод людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 6. С.40-43.
21. Скриплюк О. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 5-11.
22. Стрекалов А.Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харк. нац. ун-т. внутр. справ. Харків, 2010. 20 с.
23. Панкевич О. З. Підстави обмежування прав людини: філософсько-правовий аспект. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 3 (86). 2016. С. 141-150.
24. Brezger J. Internationale Freizügigkeit als Menschenrecht, Campus Verlag Frankfurt/ New York, 2018. 261 s.

References:

1. Rishennia Velykoi palaty Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 49 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 12 rozdil I Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy» vid 28 hrudnia 2014 roku № 76–VIII vid 22 travnia 2018 roku № 5 -r/2018. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti> (data zvernennia: 20.07.2020).
2. Konstytutsiia Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141.
3. Savchyn M.V. Porivnialno-konstytutsiine pravo: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Yurinkom Inter, 2019. 328 s.
4. Sovhyria O.V., Shuklina N.H. Konstytutsiine pravo Ukrainy. Povnyi kurs: navch. posib. Kyiv: Yurinkom Inter, 2019. 556 s.
5. Anisimov O.I. Hidnist i chest: yikh sutnist yak naivysshchykh sotsialnykh tsinnostei. *Pivdennoукраїнськiй правничий часопис*. 3-2014. S.55-58.
6. Tserkovna O.A. Hidnist i chest u tsyvilnomu pravi Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka. Kyiv, 2003. 197 s.
7. Stefanchuk R.O. Osobysti nemainovi prava fizychnykh osib u tsyvilnomu pravi: avtoref. dys. ... d-ra. yuryd. nauk. 12.00.03. In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv, 2007. 41 s.
8. Rabinovych P.M., Khavroniuk M.I. Prava liudyny i hromadianyna: navch. posib. Kyiv: Atika, 2004. 464 s.
9. Kravchenko M. H. Publichno-pravovyi vymir prava liudskoi hidnosti v Ukraini. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*. 2020. № 73. S.55–69. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/kravchenko_73.pdf (data zvernennia: 20.07.2020).
10. Kravchenko M.H., Kosilova O.I. Pravo liudskoi hidnosti kriz pryzmu rishen Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy ta Federalnoho Konstytutsiinoho Sudu Nimechchyny. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*. 2020.

№75. S. 50-56. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2020/04/kravchenko_kosilova_75.pdf (data zvernennia: 20.07.2020).

11. Weiler T. Freiheitsrechte - Menschenwürde (Art. 1 Abs. 1 GG). URL: <https://www.juracademy.de/grundrechte/menschenwuerde.html> (data zvernennia: 20.07.2020).

12. Hryshchuk O.V. Liudska hidnist u pravi: filosofski problemy. L: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2007. 428s.

13. Wesel U. Geschichte des Rechts. Von den Frühformen bis zur Gegenwart. C. H. Beck. München, 2001. 626 s.

14. Kant I. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. URL: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa04/385.html> (data zvernennia: 20.07.2020).

15. Dürig G. Der Grundrechtssatz von der Menschenwürde: Entwurf eines praktikablen Wertsystems der Grundrechte aus Art. 1 Abs. I in Verbindung mit Art. 19 Abs. II des Grundgesetzes. Archiv des öffentlichen Rechts. Vol. 81 (N.F. 42), No. 2 (1956). S. 117-157.

16. Hidnist liudyny. Shcho my rozumiiemo pid “hidnistiu”, “liudynoiu” ta “liudskoiu hidnistiu”? Materialy mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho seminaru “Liudska hidnist u pravi Nimechchyny, Polshchi ta Ukrainy”. Kyiv, 2016. 212 s.

17. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-iminternet.de/gg/BJNR000010949.html> (data zvernennia: 20.07.2020).

18. Ladwig B. Menschenwürde als Grund der Menschenrechte? ZPTh Jg. 1. Heft 1/2010. S. 51–69.

19. BVerfGE 45, 187 - Lebenslange Freiheitsstrafe. URL: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv045187.html> (data zvernennia: 20.07.2020).

20. Kuzmenko P. Poniattia, osnovni rysy ta klasyfikatsiia obmezhenosobystykh konstytutsiinykh prav i svobod liudyny. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2003. № 6. S.40-43.

21. Skrypliuk O. Konstytutsiino-pravove rehuliuвання obmezhenia prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini. *Publichne pravo*. 2011. № 3. S. 5-11.

22. Strekalov A.Ye. Obmezhenia osnovnykh prav ta svobod liudyny i hromadianyna yak instytut konstytutsiinoho prava Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.02. Khark. nats. un-t. vnut sprav. Kharkiv, 2010. 20 s.

23. Pankevych O. Z. Pidstavy obmezhuвання prav liudyny: filosofsko-pravovyi aspekt. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 3 (86). 2016. S. 141-150.

24. Brezger J. Internationale Freizügigkeit als Menschenrecht, Campus Verlag Frankfurt / New York, 2018. 261 s.